

Леонт'єва Лідія

Львівський національний університет ім. І. Франка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО МІФОТВОРЕННЯ

© Леонт'єва Л., 2003

Світ увійшов у період нового здійснення політики через інформаційне протиборство, у якому Україна може посісти місце як об'єкта, так і суб'єкта впливу. Аналізуються питання взаємодії людини та інформаційного середовища. Досліджується формування міфотворення як у науковому аспекті, так і в контексті політичної ситуації в Україні.

World has entered the period of conducting a new policy on the background of an information confrontation and Ukraine can occupy in it the place of an object or subject of such influence. The questions of interaction of the man and information environment. In the article some questions of creation of myths both in scientific aspect and in a context of a political situation in Ukraine are analyzed.

Людство з давніх часів створювало міфи. Міф – як архаїчна і доступна форма світогляду – узагальнював уявлення про дійсність, він став однією з форм усвідомлення буття. Кожній епосі притаманні власні міфи. Так, струнка система античної міфології заповнювала потребу в знанні соціально-політичних процесів. У середньовічній Європі міф про казкову країну Ельдорадо (де будівлі, предмети побуту були із золота) відображав тогочасні прагнення, зумовлював поштовх до географічних відкриттів, до розвитку науки. Пошук міфологічного філософського каменю заповняв душі багатьох людей, сприяв популяризації хімії. В.Вундт зазначав: “людина винаходила міфи про природу, щоб пояснити хід явищ природи, міфи про душу, щоб зрозуміти явища народження і смерті та різноманітні душевні стани” [1, с.274].

Існує досить хибне уявлення, що міф – це дещо таке, що стосується далекого минулого (“*доелектронного*”), та існує, мовляв, від нерозвинутості мислення, буде витіснений людською культурою (як було витіснене новим архаїчне). Відкидаючи віру сучасної людини в міфологічних богів античного світу, усвідомлюємо, що вивчаємо їх дії, характеристики, поведінку, оскільки виникає потреба у використанні названих сюжетів при подібних дослідженнях. Та завжди є спокуса спрощено оцінити тих чи тих людей або певні процеси. Тому у статті поставлені такі **завдання**: дослідити причини формування міфотворення, показати значення міфів для соціальної орієнтації.

Люди стають жертвами міфів без великого супротиву. Вони переможені ще до того, як можуть усвідомити, що відбулося справді. Значно легше залежати від інших, аніж самостійно мислити та приймати рішення. Деякі філософи (Штейнталь, Мюллер) вважали: в основі будь-якого міфу лежить теорія ілюзії і навіювання (обдурити мене неважко, бо я сам готовий обдурюватися).

Недівлячись на фантастичність та хибність трактувань, *міф не шкодить* – він *з'єднує помисли та почуття людей, активізує їх*. В цьому – його цінність і відповідно цим зумовлена **актуальність статті**.

На зміну одним міфам приходили інші – наприклад, про можливість побудови “ідеальної”, соціально орієнтованої держави (Кампанелла, “Місто Сонця”) чи про довершеність європейської цивілізації (часу Великих географічних відкриттів); порівняно з такими досягненнями знищення цивілізацій майя та інків мимоволі викликає значні сумніви щодо такої довершеності.

Розквітали і занепадали цивілізації, соціально-економічні формації, правителі, виникали і руйнувалися великі імперії та маленькі держави, а генерування міфів тривало, вони продовжували існувати у нових чи видозмінених формах.

Ніцше казав: без міфу будь-яка культура губить свій здоровий творчий характер природної сили.

Історія – поле бою різних міфів. По суті в реальності ми її не знаємо, а лише вивчаємо та засвоюємо *інтерпретації* тих чи тих істориків, які часто самі творять міфи. Суспільна свідомість пронизана міфами, які є моделями, відповідно до яких кожен народ намагається усвідомити та оцінити міф.

Досягнення науки і техніки, розвиток засобів масової інформації не тільки не стали на перешкоді міфотворенню, а й сприяли швидкому їх поширенню та адаптації. ХХ століття можна з впевненістю назвати *століттям великих міфів*. Мірче Іліаде зазначав: “розуміння міфу буде віднесено до найбільш корисних відкриттів двадцятого століття” [2, с.36].

Зруйнована і принижена Німеччина швидко повірила в “німця – представника вищої раси”. Зубожілі, залякані репресіями радянські люди хотіли вірити в “світле майбутнє – комунізм”. Міфотворення Леніна, Гітлера, Сталіна, Мао Цзедуна живуть і понині. Міфи не притаманні якійсь певній нації чи расі, вони не залежать від ступеня розвинутості суспільства – тоталітарні і демократичні суспільства здійснюють своє міфотворення.

Велика депресія в США 1929-1933 рр. породила “велику американську мрію” – “міф про повну можливість і реальність реалізації своїх можливостей та великого збагачення”, “міф про чистильника взуття, який став мільйонером”. У.Фойер зазначав: будь-яке суспільство, в тому числі “вільне”, теж не може обійтись без системи міфів [див.: 3].

Великі диктатори (чи просто авантюристи) розуміли це твердження і належно його використовували. Як зазначав А.Решлер в книзі “Сучасні політичні міфи”, що власне вони “вже не є продуктом безсвідомої творчості: сьогодні – це об’єкт вмілого маніпулювання” [4, с.97].

Паретто, Кассіер, Сорель, Фойер визначали міфологію як інструмент маніпулювання, навіювання певних стереотипів мислення. Паретто стверджував: ілюзії, міфи “затемнюють свідомість”, проте без них суспільство не може обійтись. Сорель вважав міфом будь-які ідеї та почуття, які об’єднують соціальні групи, “про міф неможливо сперечатися тому, що по суті він складає одне ціле з переконаннями соціальної групи, є вираженням цих переконань, на мові руху і внаслідок цього неможливо розкласти на частини і розглядати їх в площині історичних описів [5, с.369]. Кассіер підкреслював: міф є персоніфікацією колективних бажань – “... він, завжди поряд з нами і лише ховається у темряві, очікуючи свого часу. Цей час настає тоді, коли всі інші сили, що цементують соціальне життя, з тих чи інших причин гублять свою міць і більше не можуть стримувати демонічні, міфологічні стихії” [6, с.23].

У різних ідеологічних системах можна знайти певну схожість найбільш значних духовних стандартів, “образів ворога”, “рятівника”. Паретто називає такі міфи “звільнення”, “поваленого кумира”, “вічної гармонії”. Радянська людина і представник західних країн бачили одного ворога, безжалісного, демонічного, інтелектуально обмеженого – чи то в образі Сільвестра Сталлоне, чи Дольфа Лунгстрема (у фільмі “Роккі”). Як для сучасного американця, ворог – це арабський терорист, представник Аль-Каїди, для росіянина – чеченець.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яке суспільство характеризується набором символічних структур; вони забезпечують його членам зв’язок з минулим, виконують функцію соціальної орієнтації. Тобто фіксують поняття “правильне – неправильне”, “хороше – погане”, “корисне – шкідливе”. Суспільство з традиціями усвідомлює свою культурну безперервність і має відповіді на подібні питання. Відповідно до цього створюється арсенал розповідей, казок, легенд, міфів і вони набувають конкретної плоти, культурних героїв, котрі протистоять силам зла і насилля. Коли ми висловлюємося про міфи в нашому житті, маємо на увазі ціннісні уявлення, моделі інтерпретації, схеми пояснень, так властиві міфам, які здатні витворювати певні канони розуміння світу. Цим канонам, переважно характерна дохідливість пояснення (міф не терпить складних пояснень, простота розуміння – його виключний привілей).

Роль міфів зростає в кризові періоди, бо вони пов’язані з кардинальними змінами світогляду. Період соціальних трансформацій звільнює ірраціональну накопичену енергію суспільства, руйнує соціальні почуття, емоції, які об’єднують людей в суспільство. Нав’язування віри в екстрасенсів, астрологію, НЛО і т.п. стає визначальною характеристикою масової свідомості, якою таким способом маніпулюють задля досягнення певної та чіткої соціально-політичної мети: задля відволікання від раціонального, від здатності аналізувати становище в системі людина – суспільство та впливати на розвиток подій. “В ході перебудови її ідеологи переконали політично активну частину суспільства змінити вибір – піти шляхом *збільшення насолоди* (як альтернативного критерію життєбудівництва) і зневажити небезпекою масових страждань. Мова йде про фундаментальні зміни, котрі не зводяться до зміни політичного, державного і соціального устрою (хоча неминуче виражаються в них)” [7, с.328].

Для того, щоб змінити ціннісні орієнтири, необхідно дезорієнтувати, дезавулювати попередні міфи, а вже згодом, генерувати нову систему міфів (чи привнести “нову-стару”) та культивувати її. Носії старих міфів випадають з активного соціуму.

Міф певною мірою є зв’язком між відповідними об’єктами чи явищами і ґрунтується на суб’єктивному досвіді. Ним можна виправдати будь-що: створення нових видів озброєнь, винищення народів, введення нових законів, тотальне стеження за своїми громадянами, інертність суспільних процесів, відставання країни. Політичні сили чи певні суб’єкти політики спекулюють на міфах, формуючи громадську думку. Певному політичному лідерові простіше створити міф про існування демонічної міфічної сили, з котрою він готовий боротися до світлого майбутнього, аніж, запропонувати конкретні заходи на формування прозорої демократичної влади (яка контролюється) та на покращення життя пересічного громадянина. Владним структурам зручніше шукати причини в економічній стагнації, в зовнішніх ворогах, аніж втрачаючи джерела збагачення, впроваджувати необхідні інновації.

Процес зламу старих міфів, перманентний спалах інтересу до ірраціональних міфів в Україні свідчить: у нашому суспільстві система цінностей перебуває в дифузному стані, існує конкуренція міфогенеративних цінностей.

Україні, як будь-якій іншій державі, притаманне міфотворення. Проте є міфи короткотермінові та довготривалі, що існують значний проміжок часу, протягом якого не зазнають суттєвих змін. Переважно – то системні міфи, котрі впливають на світогляд нації, соціуму. Досить давнім і стійким українським міфом є міф про “найбільш трагічну українську історію (долю народу)”; її, за словами Володимира Винниченка, неможливо читати без брому. Але згадаймо історію Ірландії та ірландського народу, відголосок геноциду якого відчувається дотепер. Знищення іспанськими конкістадорами індіанських цивілізацій не тільки позбавило людство значних досягнень науки, а й великого культурно-історичного пласту. Виникнення та розвиток Сполучених Штатів йшов одночасно з винищенням індіанців. А чи не прикро існувати без власної держави працелюбним баскам – мешканцям найбільш розвиненої Іспанської провінції? Польща також пройшла через поділи та поневолення. Проте ми твердо впевнені: українці – найтрагічніший народ.

Розпад Радянського Союзу, дії Росії на втягнення в свою сферу впливу нових незалежних держав, та пошук Україною свого місця в світовій спільноті породив міф про беззастережну зацікавленість демократичного Заходу, його допомогу і бажання підняти нашу державу до рівня високорозвинутих країн. Такий міф виконав свою місію попри його очевидну абсурдність, (враховуючи домінування національних інтересів та відсутність філантропії у міждержавних стосунках). Про це свідчить хоча б те, як, використовуючи дипломатичний та психологічний тиск, США змусили Україну відмовитись від мільярдного Бушерського контракту, обіцяючи компенсувати це власним великим замовленням, якого так і не було здійснено. Впровадження у скорому часі візового режиму створить “нову залізну завісу”, за якою опинилася Україна.

Тривале перебування в колоніальній залежності, малочисельність громадських організацій та їх незначний вплив на формування суспільно-політичних відносин, відсутність розвинутого громадянського суспільства зумовили активізацію міфу про патерналістську сутність вищої державної влади (“Добрий цар, президент, прийде та вирішить усі проблеми, допоможе простому народові”). На цій підставі вибирали президентів Кравчука, Кучму й обирали наступного президента. Такий міф притаманний не тільки Україні, а й більшості демократично нерозвинутих країн.

У нашому суспільстві побутує також міф про Мойсея чи національного героя – соціального лідера. Подібне міфотворення зумовлене нашими ментальними особливостями, імперським минулим. Людина постійно має потребу в моральній силі, інтелектуальній стабільності та інших соціальних реаліях. Великою мірою популярність Ющенка є екстраполяцією прагнення народу мати національного героя. Віра в героя допомагає пов'язувати себе з іншими членами суспільства, з універсальними уявленнями та цінностями всього суспільства. Вагомим засобом для формування образу героїчного виступають ЗМІ. Вони показують та розповідають, який героїчний є герой. Мас-медіа часто ненав'язливо, проте систематично підводять нас до розуміння: саме він – “наш герой”. Проте їх роль є амбівалентна – вони створюють і руйнують героїчний образ.

Досить стійким міфом, часто акцентованим журналістами, є твердження про засилля криміналітету в суспільстві. Він вигідний для приховання некомпетентності у державному управлінні. Актуальним залишається міф про політичну активність інтелігенції, зокрема галицької. Насправді в переважній більшості вона є інертною і перебуває в стані аутизму, відриву від реалій, а для задоволення своїх потреб в отриманні “рожевого” уявлення про дійсність створює лишень приємні уявлення про дійсність.

Висновки. Отже, міф сам по собі є невловимим, бо невіддатливий раціональним аргументам, не може бути зруйнованим чіткою аргументацією, діє на рівні підсвідомого. Досліджуючи ступінь залучення міфів (індекс міфотворення) у тому чи тому суспільстві, можемо зазначити: при значній стійкості міфів, налагодженій системі міфотворення та при впровадженні їх у суспільну свідомість маємо справу із таким суспільством, на яке здійснюється суттєвий маніпулятивний вплив. Таке не завжди відповідає інтересам самого суспільства, бо отримує не ту інформацію, котра відповідає його інтересам, а таку, що задовільняє тільки певні суспільні кола, зокрема, корпоративні інтереси власників ЗМІ.

Вивчення його структури, техніки методів дасть змогу розуміти і його слабкості, і силу. А формування власної системи міфотворення стане протидією від зовнішніх впливів, сприятиме консолідації національної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вундт В. *Миф и религия*. – М.: Эксмо-пресс, 2002.
2. Элиаде М. *Мифы, сновидения, мистерии*. – М.: Академический Проект, 1996.
3. Entman D. *Manipulatory politics*. – N.Y., 1981.
4. Reszler A. *Mythes politiques modernes*. – Paris, 1981.
5. *Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентальный подход*. – М.: Бахрах-М, 2001.
6. Кассирер Э. *Политические мифы // Вестник МГУ, Серия 7*. – М., 1990. – № 2.
7. Кара-Мурза С. *Манипуляция сознанием*. – М.: Эксмо-пресс, 2002.